

УДК 008(430)

КРИЗА ЄВРОПЕЙСЬКОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Бабкін Віктор Олексійович – аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
orcid.org//0000-0002-6930-426X
doi.org/10.35619/ucpmk.vi31.221
viktorbabkin@web.de

Аналізуються ключові загрози та виклики, що постали перед світовим співтовариством в умовах глобалізації. Зазначається, що одним із викликів є демографічна криза та зовнішня міграція, особливо актуальна для європейських країн. Вказується, що фактором, який стимулював міграцію до Європи, особливо з країн «третього світу», є дефіцит дешевої робочої сили. Зазначається, що для адаптації мігрантів використовуються різні моделі мультикультуралізму. Вказується, що найбільш поширеною є модель ліберального мультикультуралізму, що має на меті підтримання та розвиток розмаїття культурних практик й забезпечення рівних прав існування відповідних культурних груп. Акцентовано увагу на важливості використання певних моделей мультикультуралізму для інтеграції біженців у суспільне життя.

Ключові слова: мультикультуралізм, егалітарна, ліберальна, консервативна, діалогічна моделі мультикультуралізму, міграція інтеграція, асиміляція, діалог.

Постановка проблеми. В сучасному світі в умовах глобалізації стрімко набирають сили імміграційні процеси, а кількість тих, хто постійно мешкає за межами своєї країни вже перевищує, за різними оцінками, 100-120 млн. осіб. У відповідь на міграційні проблеми у низці європейських країн запроваджено мультикультурні практики.

Різні аспекти мультикультуралізму досліджували О. Антонюк, О. Биков, В. Вардеккер, Е. Бомешко, А. Бюкенен, С. Бенхабіб, Б. Беррі, І. Воронов, В. Котигоренко, Ю. Габермас, С. Зінко, А. Кудряченко, У. Кімлік, Ч. Кукатас, А. Куропятник, Р. де Кодіак, В. Малахов, Ч. Тейлор, В. Тішков, А. Перотті, М. Рагозін, О. Підскальна, А. Фріман, Ф. Рудич та ін. вітчизняні і зарубіжні вчені.

Так А. Бюкенен, С. Бенхабіб, Б. Беррі, Р. де Кодіак, у своїх роботах висвітлювали багатозначність терміну «мультикультуралізм». О. Антонюк, О. Биков, В. Вардеккер, І. Воронов, В. Котигоренко досліджували етнічні та мовні аспекти мультикультуралізму, А. Перотті, М. Рагозін – роль мультикультуралізму в освітньо-виховній діяльності. Але в цих дослідженнях недостатньо проаналізовано моделі мультикультуралізму та особливості їх прояву в різних країнах.

Мета статті – виявити основні моделі мультикультуралізму та визначити особливості їх застосування в європейських країнах в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. На тлі посилення в Європі демографічної кризи, коли приріст корінного населення або мінімальний, або навіть від'ємний, зростає потреба у робочій силі. Вирішення цієї проблеми полягає, серед іншого, у залученні робочих рук із-поза меж континенту. За оцінкою Відділу народонаселення ООН («Всесвітні демографічні прогнози»), за перші п'ять десятиліть XXI ст. в усіх європейських країнах (окрім Люксембургу, Ісландії, Албанії та Ірландії) чисельність корінного населення зменшиться на 124 млн. осіб, у т. ч. у країнах «Старої Європи» – на 37 млн осіб. Зокрема, чисельність населення Італії скоротиться на 25%, Великобританії – на 1%, Німеччини – на 14% тощо. Крім того, демографічні дані свідчать про швидке старіння населення в Європі, що тягне за собою збільшення частки витрат країн на утримання непрацездатних верств населення. Це також спонукає країни ЄС до поповнення працездатного населення за рахунок іноземців і стимулювання міжнародної міграції (передусім – замісної) [1; 25]. З іншого боку, процес міграції в Європу має й свої власні як військово-політичні, так і економічні корені. Окрім масової міграції біженців із районів військових дій на Арабському Сході, пік якої відмічався у 2015-2017 рр., істотним фактором, що спонукає людей переселятися до Європи, є значна різниця в рівнях життя. Так, М. Фурше вказує на те, що життєвий рівень у Європі у п'ять, а іноді й у 10 разів вищий, ніж у країнах Магрибу, навіть при безпосередній географічній близькості регіонів Магрибу до європейської Італії чи Іспанії. За таких умов, як прогнозують експерти, до 2050 р. число автохтонів у Європі може зменшитися на 15%, а іммігрантські меншини, при нинішній їхній демографічній активності, можуть, навпаки, розростися до 30-50 % від усього населення. Збільшення загального числа європейців значною мірою забезпечується за рахунок мігрантів із країн Азії та Африки. Велика частина мігрантів при цьому – вихідці з мусульманських країн, яких нині в країнах Євросоюзу проживає, за різними оцінками, майже 20 млн. осіб. Тенденція до зростання числа мусульман у традиційно християнській Європі відмічається вже протягом кількох десятиліть (за 50 років частка мігрантів-мусульман у загальній структурі населення зросла з 1% до 5%) і цей процес триває [1; 34].

За іншими даними, які подав Pew Research Center, число мусульман в Європі зросло з 29,6 млн. осіб у 1990 р. до 44,1 млн. у 2010 р., а до 2030 р. в Європі буде жити 58 млн. людей, що сповідують іслам. На думку демографів, які співпрацювали в рамках проекту Pew Forum of Religion and Public, чисельність мусульманського населення Європи у 2030 р. складе в середньому майже 9% [5; 98].

Логічним наслідком такого масового переселення людей з відмінними релігійними, культурними і звичаєвими традиціями є утворення мультикультурних і мультиетнічних спільнот. Цей процес не є типовим лише для Європи. Схожі явища спостерігаються в США, Австралії, Канаді – усіх країнах, де рівень економічного розвитку та добробуту громадян достатньо високий.

На відміну від країн, населення яких історично формувалося за рахунок переселенців (США, Канада, Австралія, Нова Зеландія тощо) та які вже мають історичний досвід досягнення гармонічного співіснування різних громад (расових, етнічних, релігійних), а також асиміляції і натуралізації новоприбулих, європейські країни ще знаходяться на стадії пошуку найбільш ефективних способів культурної, політичної та соціальної інтеграції як тимчасових переселенців, так і тих, що після прибуття до Європи вже встигли набути статусу громадян. Невирішеність цих проблем створює загрозу стабільності кожній з країн ЄС. Як зауважує з цього приводу С. Погорельська, «Наявність «паралельних суспільств» – реальна небезпека для західноєвропейських демократій, особливо перед обличчям нових (глобальних) загроз ...» [5; 99].

Протягом своєї історії провідні європейські держави, зазвичай, збільшували свій ресурсний та економічний потенціал у найпростіший спосіб – шляхом завоювання і наступної експлуатації неєвропейських територій в Америці, Азії, Африці, Австралії, які набували офіційного статусу колоній тієї чи іншої метрополії (Франції, Голландії, Великобританії, Німеччини, Португалії, Іспанії тощо). В той час, як у «старій» Європі зароджувалась та стрімко розвивалась наука і промисловість – основа індустріальної культури, жителі колоній продовжували перебувати на незрівнянно нижчому рівні розвитку – як науково-технічного, так і соціально-політичного. Для колоній тривалий час характерними були аграрні культури (в діапазоні від примітивних до більш розвинених), тобто культури нижчого, у порівнянні з європейськими, типу. Зазначена різниця зумовила й зверхне, дискримінаційне ставлення жителів метрополій до колонізованих народів, що формувало відповідні політики – від расової чи релігійної нетерпимості до апартеїду. Впродовж існування колоніальних політичних систем ані інтеграція, ані асиміляція, ані, тим більше, рівноправне співіснування народів метрополії і колоній, звісно, були неможливі. Стосунки між метрополіями і колоніями будувалися лише в політичній і економічній площині. Однак і в цих сферах інтеграція обмежувалась торгівлею виробленими в метрополії промисловими товарами, масовим вивезенням із території колоній потрібної метрополіям сировини та використанням жителів колоній в якості дешевого трудового ресурсу, або для поповнення війська (т.зв. «гарматного м'яса»). До умовно позитивних наслідків колонізації можна віднести будівництво інфраструктурних об'єктів (портів, доріг), промислових і енергетичних підприємств, створення нижньої ланки систем освіти та медичного обслуговування. Крім того, метрополії практикували відкриття в колоніях релігійних місій (переважно католицьких і протестантських), що відіграло істотну роль у змінах місцевих культур та сприяло обміну і встановленню культурних зв'язків. То ж у період існування європейських колоніальних держав відбувалися два паралельних процеси: з одного боку, зростала інтеграція малих етносів, що входили до метрополії в єдину державу-націю зі спільною культурою через асиміляцію титульним етносом, а з іншого боку – дискримінація і сегрегація населення колоній. Щодо відносин між жителями метрополій Європи та іммігрантами, то до середини ХХ ст. як на урядовому, так і на побутовому рівнях утілювалася безперервна і послідовна політика культурної асиміляції мігрантів, спрямована на беззастережне прийняття ними поведінкових стандартів і культурних зразків більшості. Прикладом такої політики може служити американська практика, що отримала метафоричну назву «плавильний котел». З цього приводу І. Семененко пише: «Передбачалося, що становлення політичної нації має спиратися на загальну систему цінностей і єдину культурну традицію. Культурні відмінності розглядалися як переборні, а питання про їх сумісності не було предметом громадських дискусій» [6; 120]. У другій пол. ХХ ст., особливо після повоєнної відбудови і початку економічного буму 1960-х років, появи жорстких, але водночас достатньо прозорих правил регулювання трудових відносин на ринку праці, потреба країн Заходу у робочій силі, зумовили потужну хвилю трудової імміграції, передусім – із країн «третього світу». Хоча цей процес й мав суто економічне підґрунтя, а інтеграція в західну культуру і суспільство трудових мігрантів, що приїжджали на тимчасову роботу без сімей не була метою, значна частина працівників не лише сприйняли культуру країн перебування, а й залишилися на довший термін навіть після завершення дії трудових контрактів. При цьому деякі з них отримали громадянство та привезли до Європи свої сім'ї, користуючись законодавством про

«возз'єднання сімей». Наслідком цього стало збільшення у країнах Європи числа непрацюючих іммігрантів та відповідне додаткове навантаження на системи соціального захисту, криміналізація іммігрантських етнічних спільнот, зростання конкуренції на ринку праці та, зрештою, збільшення соціально-політичної напруги загалом.

Слід зауважити, що доволі висока частка іммігрантів першого та другого покоління в цей період справді прагнула якнайшвидшої інтеграції і доволі легко сприймала домінуючу культуру, традиції, цінності країни перебування, аж до повної асиміляції (у т.ч. через укладання змішаних шлюбів). Такі переселенці часто досягали успіху, здобуваючи освіту, роблячи кар'єри у бізнесі і виробництві. Але такі приклади частіше подавали вихідці з Південної і Східної Європи, тобто носії схожої індустріальної культури, що базується на подібних цінностях, які належали до християнської церкви, хоча могли бути не лише католиками чи протестантами, а й адептами інших християнських напрямів. Багато з тих, хто прибував до найбільш розвинених європейських країн (Франції, Німеччини, Великобританії) лише на заробітки зміг швидко пристосуватися до місцевих умов та високого рівня життя, що спонукало мігрантів затримуватись у тій чи іншій країні на тривалий термін, чи взагалі відмовитись від ідеї повернення на батьківщину. Таким чином, у цих країнах за останні десятиліття утворилися доволі потужні діаспори поляків, росіян, чехів, українців, вірмен тощо. Додатковими чинниками імміграції до європейських країн були хвилі повоєнних політичних і економічних біженців (після закінчення I та II Світових воєн), лібералізація правил перетину кордонів після падіння комуністичної системи у Східній Європі та економічні кризи 1998 і 2008 рр.

Попри усе згадане вище, ключовим фактором, що стимулював міграцію до Європи, особливо з країн «третього світу», був, як уже згадувалося, дефіцит дешевої робочої сили. Саме тому пропаганду ідей мультикультуралізму розпочали у першу чергу представники інтересів промислового капіталу.

Неконтрольований на першому етапі процес міграції призвів до лавиноподібного переселення іноземців до європейських країн, що не могло, зрештою, не викликати низки проблем. Зокрема, масова трудова міграція принесла з собою істотно відмінну від автохтонної культуру і звичаї, що викликало спротив значної частини корінного населення у вигляді проявів дискримінації, ксенофобії, расизму та сегрегації не лише на побутовому рівні, а й в соціально-політичній і навіть економічній сферах. Таку реакцію можна пояснити, передусім, монокультурністю, яка історично сформувалася у більшості європейських країн. Якщо процес формування націй-держав в Європі тривав багато сторіч, то з точки зору історії цивілізації раптовий (який вимірюється кількома десятиліттями) демографічний зсув у бік «чужинців», який наразі ще перебуває в динаміці, викликав цілком логічне суспільне збурення і негативну реакцію. У зв'язку з цим німецький філософ Ю. Габермас зауважує: «На відміну від Америки, європейські нації відносно гомогенні. В їх історії майже не зустріти переказів про прийняття чужинців або асиміляцію іммігрантів. Тому прихід до Європи великої кількості людей іншого кольору шкіри, інших традицій, іншої віри викликає серйозні побоювання, тим паче, що відбувається воно на тлі розпаду європейських держав. Тут політика мультикультуралізму обумовлена: по-перше, масовою імміграцією кількох останніх десятиліть і комплексом проблем, нею викликаних, по-друге, активізацією регіональних етнокультурних і етнополітичних рухів, стимульованих як процесами глобалізації, так і європейської інтеграції. Сьогодні ми живемо в плюралістичних суспільствах, які все більше відходять від формату національної держави, заснованого на культурній однорідності населення» [9]. З огляду на це автор вважає, що створення мультикультурного суспільства – єдина альтернатива старій політиці тотальної асиміляції, ба більше – етнічних чисток.

Тобто, перед державами в умовах сучасних викликів постає складна проблема соціальної інтеграції новоприбулих шляхом переорієнтації громадян на життя у новій, стійкій транснаціональній суспільній структурі, не втрачаючи суверенітету і керованості. При цьому утворення такої структури повинне відбуватися виключно у демократичний спосіб шляхом розробки, прийняття та реалізації комплексу правових і організаційних рішень як на місцевому, так і на загальнонаціональному рівнях, з урахуванням балансу інтересів корінних жителів та відмінних культурно мігрантів, із забезпеченням їхніх політичних прав.

На сучасному етапі ця задача вирішується шляхом застосування теорії і практики мультинаціональної демократії, тобто елементів мультикультуралізму, що базується на ідеї гармонічного співіснування в сучасному суспільстві розмаїття культурних ідентичностей. На думку французького вченого-соціолога А. Турена це дозволяє враховувати не лише існуючу самобутність, а й сприяти взаємному обміну між різними культурами, які готові до нової інтерпретації чи зміни структури в сучасних умовах попри те, що вони мають зовсім різне походження. Зі свого боку, Р. Норбер зазначає з цього приводу: «У найзагальнішому плані мультикультуралізм можна розглядати як політичну ідеологію і як соціальну практику, організуючу і підтримуючу загальне для національного, держави простір

політичної та соціальної комунікації. Причому це прийнятна для західної демократії модель регулювання, яка спирається на визнання права особистості і групи на підтримку власної ідентичності і на толерантність в публічній сфері» [4; 123]. У свою чергу, Ч. Тейлор зазначає, що легітимність сучасних політичних систем в умовах співіснування різних культурних ідентичностей залежить від здатності таких систем впоратись із проблемою підтримки достатнього рівня гомогенності і єдності суспільства. Адже без виконання цієї ключової передумови неможлива ані демократія, ані існування системи рівних прав громадян, ані належного соціального захисту членів суспільства. Тому, продовжує Ч. Тейлор, демократичній владі слід проводити політику беззастережного визнання різноманіття культур та створення бодай формальних стратегій розвитку, що базуються на спільності інтересів і цілей [7].

Слід, водночас, зауважити, що в європейських країнах впровадження практик мультикультуралізму стикається з безліччю проблем, серед яких:

- забезпечення взаємозв'язку між соціальною справедливістю та політичною стабільністю в суспільстві;

- усунення протиріч між вимогами законодавства щодо визнання прав громад чи громадян, які є носіями різних етнокультурних ідентичностей та способами задоволення їхніх потреб і інтересів;

- мінімізації відмінностей між інституційними та нормативними характеристиками способів врегулювання можливих конфліктів і управління ними;

- залагодження протиріч між принципами рівності індивідів і груп на базі ідей мультикультуралізму.

У цьому контексті важливим є розрізнити дві головні форми ідеології та політики мультикультуралізму. Перша форма виникла і розвивається в країнах, населення яких історично сформоване та продовжує формуватися за рахунок імміграції. Це передусім США, Канада та Австралія. Друга форма властива для економічно розвинених національних європейських країн, переважно колишніх метрополій, які порівняно недавно були центрами колоніальних імперій. Тому, ідеологія і політика мультикультуралізму для Європи радше запозичення, а не власний винахід. Через це, та через специфіку політичних культур, мультикультуралізм розуміється та сприймається країнами «старої Європи» своєрідно, до певної міри як «чуже» явище. Як зазначає британський дослідник Т. Модуд, для європейців мультикультуралізм – це такий собі іноземний рецепт розв'язання невідомої раніше проблеми, а саме – інтеграції в національне суспільство і державу іммігрантських меншин, які істотно відрізняються своєю культурою [11; 3].

Отже, мультиетнічність, мультирелігійність та мультикультурність сучасних суспільств зумовили появу мультикультуралізму. Це поняття доволі широко трактується політиками, науковцями та суспільними діячами, при чому кожен вкладає в нього свій власний зміст. Одні вважають мультикультуралізм ідеологією, інші – соціокультурним феноменом, або, коли мова йде про мистецтво, під цим поняттям мають на увазі своєрідну «колажність» художнього вираження тощо. Різноманітність плюралізму сучасних соціально-політичних систем та переважно ліберальні суспільні настрої сприяли створенню і розвитку на рівні держав політичних «стратегій компромісу», які й призвели до виникнення політико-філософської парадигми «мультикультуралізму», яку М. Мамдані назвав «політизацією культури» чи «культуралізацією політики» [10; 27].

Як уже зазначалося, мультикультуралізм у чистому вигляді не існує, адже майже завжди сучасні практики мультикультуралізму поєднуються з елементами асиміляції чи сегрегації і саме існують різні погляди на нього та пропонуються відповідні моделі.

Найбільш розповсюдженою є «ліберальна» модель, яку активно підтримували канадійці – політичний філософ У. Кимлика, соціальний теоретик Ч. Тейлор та американець – філософ М. Уолцер. Ця концепція обґрунтовує більшу, у порівнянні з обмеженою монокультурністю, цінність культурної неоднорідності в соціальному житті. Концепція ліберального мультикультуралізму має на меті підтримання та розвиток розмаїття культурних практик і забезпечення рівних прав існування відповідних культурних груп [8; 85]. Ліберальний мультикультуралізм став основою для появи і розвитку низки інших моделей мультикультуралізму, які надають, передусім, перевагу культурному розмаїттю, представленому і закріпленому маркерами групових відмінностей. Однак, майже усі держави, що намагалися втілювати на практиці ліберальний мультикультуралізм, зрештою відмовилися від ідеї побудови мультикультурної системи через значний відцентровий рух у суспільствах.

Інша, докорінно відмінна від попередньої, є модель «консервативного (корпоративного)» мультикультуралізму, яка за своєю суттю є продовженням монокультурної традиції. Як зазначає з цього приводу М. Тлостанова, «...сам принцип розмаїття тлумачать як завуальовану асиміляцію, отож особливості різноманітних культурних груп можуть ставати лише своєрідними додатками до основної, «загальної» культури» [8; 69]. З огляду на те, що в цій моделі мультикультуралізму домінує

економічна складова, на відміну від ліберального, який перевагу надає політичній сфері, консервативний (корпоративний) мультикультуралізм не враховує належним чином соціально-економічну ієрархію суспільств і зосереджується на проблемах класового розмежування та економічного панування, тобто контролю над змінами ринку праці. В обґрунтування доцільності такого погляду покладено припущення, що вирішення проблем рівного культурного представництва у сфері бізнесу може автоматично вирішити й проблему класового розмежування й домінування [10; 200]. По суті консервативний (корпоративний) мультикультуралізм, спрямований на захист політики інтеграції і асиміляції, прагнення до суспільної гомогенності.

Ще однією моделлю мультикультуралізму є «діалогічна», яка головним вважає процес утворення культурного простору. У книзі «Роздуми про мультикультуралізм» Р. Едді наголошує, що «...мультикультуралізм – це остання битва громадянської війни, тому що він вимагає перегляду себе, своїх знань і розуміння, що мультикультуралізм – це хаотична система, в якій ми можемо заново зобразити, ким ми хочемо бути» [12; 194]. Мультикультуралізм, на думку автора, є чимось набагато більшим, аніж сукупність окремих компонентів «...він є відкритою та несталою співучастю, що продукує нові методи та структури адаптації, які поодинока культура не в змозі досягти або сконструювати. Мультикультуралізм із досі притаманною йому тугою за порядком та гармонією, із зосередженням на непередбаченості, запрошує чужого до соціокультурної та суб'єктивної своєї» [12; 206]. Водночас, автор зізнається: «Ми, вступаючи до світу імміграції, насправді ніколи не зможемо залишити те місце, звідки ми пішли» [12; 192].

Інша, «повстанська» модель мультикультуралізму базується на тому, що ліберальні практики збереження культурного розмаїття насправді є лише завуальованою формою домінування в культурній сфері. У цій моделі увага акцентується не на підтриманні розмаїття і множинності культур, а на запереченні насилля у будь-яких формах. Ця модель виникла у 60-х рр. ХХ ст. на тлі активізації рухів етнічного самовизначення, тому тяжіє майже до екстремістських форм протистояння. Коментуючи «повстанську» модель мультикультуралізму М. Тлостанова зауважує, що «...подібна позиція часто веде до економічного, політичного, соціального детермінізму, а отже знову до монокультурного модусу мислення» [8; 85].

Наступна модель мультикультуралізму отримала назву «критична», оскільки базується на критиці усіх форм і проявів мультикультуралізму, адже на думку прибічників цієї моделі, в сучасному світі розуміння розмаїтості викривляється певним консерватизмом усіх інших концепцій, що робить їх принаймні суперечливими, чи взагалі не мультикультуралістськими. Тобто, як зауважує Г. Мак-Леннан, ця модель сприймає радше постструктуралістські сценарії розвитку. Критичні мультикультуралісти переймаються, передусім, есенціалізмом та фундаменталізмом, які є невід'ємними складовими розуміння культури з етнічної точки зору, та вважають, що культура в сучасному житті вже не відіграє вирішальної ролі і взагалі втрачає значення й традиційне розуміння. А щодо культурного розмаїття, то воно «просто існує», а отже не потребує жодного нормативного закріплення факту свого існування. Згідно цієї моделі мультикультурний проект можна вважати повноцінним лише у випадку, коли ним враховується уся поліфонія і неупорядкована гетерогенність, тому визначальною є не пара тотожність/відмінність, а гомогенність/гетерогенність. При чому справжня гетерогенність може бути політично інституціалізована у вигляді «держави радикальної мультикультурності» [12; 389].

Нарешті, слід згадати «егалітарну» модель мультикультуралізму. Як вважає англійський соціолог Е. Гідденс, ця модель вже майже реалізована в Європейському Союзі. Це міжнародне утворення (ЄС), на думку автора, може служити зразком нової, пан-європейської, космополітичної нації, для якої старі ідентичності втратили своє значення. Так, на думку Е. Гідденса, зразковою країною з мультикультурним суспільством є сучасна Німеччина [2]. Попри таку високу й оптимістичну оцінку, справедливо було б зауважити, що насправді ситуація в цій країні не така благополучна.

Егалітарна модель мультикультуралізму відкидає уніфікацію як засіб інтеграції іммігрантів у суспільство приймаючої країни і передбачає збереження культурної розмаїтості суспільства, що ґрунтується на взаємній повазі і терпимості. Ця модель має на меті поєднання двох сфер культури: загально-політичної культури, побудованої на ідеях і принципах рівності, та сукупності різноманітних культур, якими охоплюються комунальна, обцинна, приватна, релігійна, мовна та інші сфери життя. Вразливість і нестійкість такої моделі полягає в тому, що поза приватно-периферійною сферою (мова, звичаї, традиційні їжа і одяг тощо) члени суспільства вступають у більш важливі взаємовідносини (громадянин/держава, роботодавець/працівник, платник податків/споживач соціальних послуг тощо), у яких ключову роль відіграє прагматизм і конкуренція, то ж мультикультуралізм тут швидко втрачає своє значення і роль.

У європейських країнах переважає егалітарна модель. З огляду на те, що європейські країни поволі перетворюються на «іммігрантські держави», стаючи подібними до таких країн, як США чи Канада, застосування ідей і практик мультикультуралізму стає для них життєвою необхідністю. Як зазначає з цього приводу В. Малахов, «... держава не може розраховувати на перетворення мігрантів у повноправних членів суспільства, якщо не визнає за ними – хоча б частково – права на відмінність» [3; 134].

Висновки. Частково через брак об'єктивної інформації, частково через свідоме її спотворення, в західноєвропейських демократіях усе частіше висловлюється припущення, що фактичний провал програм інтеграції іммігрантів викликав саме мультикультурний підхід до вирішення цієї проблеми. Негативне ставлення до мультикультуралізму в цілому згодом може стати перешкодою ефективного вирішення проблеми полікультурності в суспільстві шляхом застосування моделі мультикультуралізму. Разом із цим, нерідко політика щодо інтеграції іммігрантів чи співіснування національних меншин і культур нагадує реалізацію на практиці саме моделі ефективного мультикультуралізму – як по своїй суті, так і за методами, інструментарієм, форматом та своєю ефективністю. Прикладом цього може послужити Великобританія. У цій країні в суспільній свідомості політика, що реалізується урядом, не має стосунку до мультикультуралізму, тому її результати не можуть служити свідченням ефективності практик мультикультуралізму в європейських умовах.

Значно вагомішою перешкодою у реалізації ідей і практик мультикультуралізму є відсутність у керівництва і політичних еліт європейських країн реальної політичної волі запропонувати своїм громадянам шлях до вирішення проблем співіснування різних культурних груп у вигляді комплексної програми, побудованої саме на засадах мультикультуралізму.

Отже, проблеми соціальної справедливості, дискримінація і депривація мігрантів наразі залишаються невирішеними, тому подальше тривале і незмінне функціонування існуючої моделі суспільних взаємовідносин може загрожувати підтриманню в суспільстві базового консенсусу і стабільності цілої соціально-політичної системи.

Список використаної літератури

1. *Бьюкенен П. Дж.* Смерть Запада. Москва : Изд-во АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003. 448 с.
2. *Гидденс Э.* Навстречу глобальному миру Э. Гидденс. *Отечественные записки*. Москва, 2002. № 6. Електронний ресурс [Режим доступу] http://magazines.russ.ru/oz/2002/6/2002_06_43.html.
3. *Малахов В. С.* Понаехали тут... Очерки о национализме, расизме и культурном плюрализме. *Новое лит. обозрение*, 2007. 200 с.
4. *Норбер Р.* Историческое введение в право : учеб. пос. для вузов; пер. с фр.: А. Б. Воронов и др. Москва NOTA BENE, 2005. 667 с.; Семенов И. С. Интеграция инокультурных сообществ: западные модели и перспективы для России. *Сравнительные политические исследования России и зарубежных стран*; Редколл.: В. В. Лапкин (отв. ред.) и др. Москва, 2008. 287 с.
5. *Погорельская С. В.* Прощание с мультикультуралізмом, или новая германская иммиграционная политика. *Актуальные проблемы Европы. Иммигранты в Европе: проблемы социальной и культурной адаптации*. Сб. науч. тр.; Редкол.: Т. С. Кондратьева, И. С. Новоженова (ред.-сост.) и др. Москва, 2006. С. 98-106.
6. *Семенов И. С.* Интеграция инокультурных сообществ: западные модели и перспективы для России. *Сравнительные политические исследования России и зарубежных стран*; Редколл.: В. В. Лапкин (отв. ред.) и др. Москва, 2008. 287 с.
7. *Тейлор Ч.* Мультикультуралізм і політика визнання / Есей Ч. Тейлора з комент. Е. Гутман (ред.), С. Волф, С. Рокфелера, М. Волцера. Київ : Альтерпрес, 2004. 386 с.
8. *Глостанова М.* Проблема мультикультуралізма и литература США конца XX в. Москва : ИМЛИ РАН, «Наследие», 2000. 400 с.
9. *Хабермас Ю.* Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства. Електронний ресурс [Режим доступу] URL: http://travelling-science.blogspot.com/2013/11/blog-post_5995.html
10. *Mamdani M.* Good Muslim, Bad Muslim. America, the Cold War, and the Roots of Terror. New York : Pantheon Books, 2004. 324 p.
11. *Modood T.* Multiculturalism: A civic. Cambridge, 2007. 236 p.
12. *Robert Eddy Reflections on Multiculturalism.* Edited by Robert Eddy. Intercultural Press. INC, 1996. 213 p.

References

1. *Biukenen P.* Dzh. Smert Zapada. M. : Yzd-vo AСТ; SPb. : Terra Fantastica, 2003. 448 s.
2. *Hyddens Э.* Navstrechu hlobalnomu myru Э. Hyddens. *Otechestvennyye zapysky*. M., 2002, № 6. Elektronnyi resurs [Rezhym dostupa] http://magazines.russ.ru/oz/2002/6/2002_06_43.html.
3. *Malakhov V. S.* Ponaekhal'y tut... Ocherky o natsyonalizme, rasyzme y kulturnom pliuralyzme. *Novoe lyteraturnoe obozrenye*, 2007. 200 s.

4. **Norber R.** Ystorycheskoe vvedeniye v pravo : ucheb. posobyе dlia vuzov; per. s fr.: A. B. Voronov y dr. M: NOTA BENE, 2005. 667 s.; Semenenko Y. S. Yntehratsiya ynokulturnykh soobshchestv: zapadnye modely y perspektyvy dlia Rossyy. *Sravnytelnye polytycheskiye yssledovaniya Rossyy y zarubezhnykh stran*; Redkoll.: V. V. Lapkyn (otv. red.) y dr. M., 2008. 287 s.
5. **Pohorelskaia S. V.** Proshchanye s multykulturalyzmom, yly novaia hermanskaia ymmyhratsyonnaia polytyka. Aktualnye problemy Evropy. Ymmyhranty v Evrope: problemy sotsyalnoi y kulturnoi adaptatsyy. Sb. nauchnykh trudov; Redkol.: T. S. Kondrateva, Y. S. Novozhenova (red.-sost.) y dr. M., 2006. S. 98-106.
6. **Semenenko Y. S.** Yntehratsiya ynokulturnykh soobshchestv: zapadnye modely y perspektyvy dlia Rossyy. *Sravnytelnye polytycheskiye yssledovaniya Rossyy y zarubezhnykh stran*; Redkoll.: V.V. Lapkyn (otv. red.) y dr. M., 2008. 287 s.
7. **Teilor Ch.** Multykulturalizm i polityka vyznannia / Esei Ch. Teilora z koment. E. Hutman (red.), S. Volf, S. Rokfelera, M. Voltsera. Kyiv : Altpres, 2004. 386 s.
8. **Tlostanova M.** Problema multykulturalyzma y lyteratura SShA kontsa XX v. M. : YMLY RAN, «Nasledye», 2000. 400 s.
9. **Khabermas Yu.** Evropeiskoe natsyonalnoe hosudarstvo: eho dostyzheniya y predely. O proshlom y budushchem suverenyteta y hrazhdanstva. Elektronnyi resurs [Rezhym dostupa] URL: http://travellingscience.blogspot.com/2013/11/blog-post_5995.html
10. **Mamdani M.** Good Muslim, Bad Muslim. America, the Cold War, and the Roots of Terror. New York : Pantheon Books, 2004. 324 p.
11. **Modood T.** Multiculturalism : A civic. Cambridge, 2007. 236 r.
12. **Robert Eddy Reflections on Multiculturalism.** Edited by Robert Eddy. Intercultural Press. INC, 1996. 213 p.

КРИЗИС ЕВРОПЕЙСКОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

Бабкин Виктор Алексеевич – аспирант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

Анализируются угрозы и вызовы, которые возникли перед мировым сообществом в условиях глобализации. Отмечается, что одним из ключевых вызовов является демографический кризис и внешняя миграция, особенно актуальные для европейских стран. Указывается, что фактором, стимулирующим миграцию в Европу, особенно из стран «третьего мира», является дефицит дешевой рабочей силы. Отмечается, что для адаптации мигрантов используются различные модели мультикультурализма. Указывается, что наиболее распространенной есть модель либерального мультикультурализма, которая имеет целью поддержание и развитие разнообразия культурных практик и обеспечение равных прав существования соответствующих культурных групп. Акцентировано внимание на важности использования определенных моделей мультикультурализма для интеграции беженцев в общественную жизнь.

Ключевые слова: мультикультурализм, эгалитарная, либеральная, консервативная, диалогическая модели мультикультурализма, миграция интеграция, ассимиляция, диалог.

THE CRISIS OF EUROPEAN MULTICULTURALISM IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES

Babkin Viktor – Postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The key threats and challenges faced by the global community in the context of globalization are analyzed. One of the challenges is the demographic crisis and external migration, which is especially relevant for European countries. It is pointed out that the factor that stimulated migration to Europe, especially from the Third World countries, is the shortage of cheap labor. It is noted that various models of multiculturalism are used to adapt migrants. It is pointed out that the most widespread model of liberal multiculturalism is to maintain and develop the diversity of cultural practices and to ensure the equal existence of the respective cultural groups. Accentual attention is drawn to the use of certain models of multiculturalism for the integration of refugees into a healthy life.

Key words: multiculturalism, egalitarian, liberal, conservative, dialogical models of multiculturalism, migration, integration, assimilation, dialogue.

UDC 008(430)

THE CRISIS OF EUROPEAN MULTICULTURALISM IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES

Babkin Viktor – Postgraduate, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The article analyzes the key threats and challenges facing the global community in the face of globalization. It is noted that one of the key challenges is the demographic crisis and external migration, which is especially relevant for European countries. It is pointed out that the shortage of cheap labor is the key factor that stimulated migration to Europe, especially from the Third World countries. It is noted that various models of multiculturalism are used to adapt

migrants. It is pointed out that the most widespread model of liberal multiculturalism is to maintain and develop the diversity of cultural practices and to ensure the equal existence of the respective cultural groups. It also covers the egalitarian model of multiculturalism, which rejects unification as a means of integrating immigrants into the host society and preserves the cultural diversity of society based on mutual respect and tolerance.

The methodology of the research is to use the method of textual analysis of Ukrainian, European, and Muslim sources on this issue.

The scientific novelty of the work consists in a deepened study of the impact of the crisis of multiculturalism on the Islamization of European countries in the context of modern challenges.

Conclusions. It has been shown that in recent years, tensions between titular nations and immigrant communities have been exacerbated in European countries, which has a negative impact on the internal political situation. The emphasis is placed on the importance of using certain models of multiculturalism for the integration of refugees into public life.

Key words: multiculturalism, egalitarian, liberal, conservative, dialogical models of multiculturalism, migration, integration, assimilation, dialogue.

Надійшла до редакції 13.06.2019 р.

УДК 008.42:778.3

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ У КОНТЕКСТІ УТВОРЕННЯ ІНСТИТУЦІЙ КУЛЬТУРИ

Кобюк Світлана Володимирівна – аспірантка, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
doi.org/10.35619/ucpmk.vi31.222
svetlana_kob@ukr.net

Наголошено на актуальності визначення глобалізаційних тенденцій в контексті політичної культури пострадянського простору, прослідковуються антитегіка інтеграційних та дезінтеграційних аспектів культуротворчості, механізми культурного будівництва. Розкриті особливості процесів взаємодії глобалізації, інтеграції та дезінтеграції як важливих культуротворчих чинників сьогодення.

Ключові слова: політична культура, глобалізація, інтеграція, культурні інституції, пострадянський простір.

Актуальність проблеми. Інтегративні тенденції в культурі або культурах пострадянського простору завжди корелювали з дезінтегративними. Інтеграція в більшій мірі виглядає як декоративні паліативи намагання здійснити будь-який діалог і будь-які стосунки по горизонталі, а дезінтеграція свідчить про вертикалізм національних тенденцій, входження в простір більш широких спільнот і більш широких контекстів між культурними взаємодіями, зокрема, в контекст західних або прозахідних міжнародних консорціумів, завданих міжнародними спільнотами тенденцій, у простір локальних домовленостей кожної з національних держав із західним світом загалом.

Отже, процеси глобалізації, регіоналізації, інтеграції є паралельними, еквівалентними. Тобто, пострадянський простір можна уявити як величезний регіон, в якому відбуваються еквівалентні процеси, що визначаються векторами інтеграції та дезінтеграції. Після розпаду СРСР виникають новітні орієнтації, незалежні країни починають створювати новий світ національної культури, який в тій чи іншій мірі стає світом культури буденної або повсякденної.

Базовою в інтегративних процесах стає міжнародна економічна інтеграція. Тобто, це процес, який визначається як взаємопроникнення, взаємодія і пристосування національних господарчих систем одна до одної, що призводить до збільшення потенціалу саморегулювання, саморозвитку і самоідентифікації національних культур. Важливо, що саме тут інтеграція проявляє себе як прямі міжнародні, економічні зв'язки, що пов'язано з виробництвом, науковомістськими технологіями. Учасниками цього процесу стають ті суб'єкти економічного виробництва, які можуть призвести до інтеграції загальноекономічного потенціалу країни. Тобто, вихідними економічними завданнями інтегративних тенденцій є збільшення можливостей та ефективності функціонування народногосподарських комплексів. Але в ідеалі це виглядає достатньо оптимістично, коли ж воно стосується реального втілення, виникає багато суперечок, які вже давно на слуху, зокрема, коли це стосується розподілу сировини: нафти, газу та ін.

Аналіз публікацій та досліджень. Проблема культурологічних визначень інтеграції та дезінтеграції країн пострадянського простору досліджувалася у роботах В. Андрущенко, О. Білого, Є. Бистрицького, В. Богущького, Є. Головахи, С. Кримського, Ю. Легенького, В. Лісового, Ю. Пивовара, В. Полохало, М. Поповича [1-4; 6-11], однак мало вивченими залишаються культурологічні виміри проблеми формування національних культур у контексті культурного діалогу.